

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор Таврійського національного
університету імені В. І. Вернадського

Валерій БОРТНЯК

2024 р.

ВИСНОВОК

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Інни Альвіанівни Кирильчук на тему: «ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Витяг

з протоколу № 3 позачергового засідання
кафедри державно-правових та гуманітарних наук
навчально-наукового гуманітарного інституту
від «04» червня 2024 року

ПРИСУТНІ: завідувач кафедри, к.ю.н., Сергій ГУБАРЄВ, к.ю.н., доцентка Олена ВІНГЛОВСЬКА, к.ю.н., доцентка Катерина БОРТНЯК, к.ю.н., доцент Валерій БОРТНЯК к.ю.н., доцентка Кіра ГОРЕЛКІНА, к. ю. н., доцентка Наталія ДОБРЯНСЬКА, к.ю.н., доцентка Ніна МІНЯЙЛО, к.ю.н, доцент Володимир БОРОВЕНКО, д.ю.н., професор Сергій ПЕСТКОВ.

СЕКРЕТАР: лаборант Аріна МАКАЛЕВИЧ.

ЗАПРОШЕНІ: к.ю.н., доцент Андрій ШАБАЛІН (сумісник), д.ю.н., професор Юрій ЛУЦЕНКО (сумісник), д.ю.н., професор Ірина ТІМУШ.

Серед присутніх докторів юридичних наук – 3, кандидатів юридичних наук – 9.

Порядок денний:

Обговорення дисертаційного дослідження Інни Кирильчук (аспірант 2021-2024 років навчання) на тему: «Теоретико-правові аспекти визначення місця проживання дитини в контексті практики Європейського суду з прав людини та національного законодавства України», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право». Науковий керівник – кандидат юридичних наук,

доцент Добрянська Наталія Валеріївна, завідувач аспірантури, докторантури Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, доцент кафедри державно-правових та гуманітарних наук.

Дисертація виконувалась на кафедрі державно-правових та гуманітарних наук навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Тема дисертації затверджена 28 жовтня 2021 року рішенням Вченої ради Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського № 4.

Виступили:

Здобувач *І. Кирильчук* представила презентацію за основними положеннями дисертації «Теоретико-правові аспекти визначення місця проживання дитини в контексті практики Європейського суду з прав людини та національного законодавства України», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Доповідач обґрунтувала актуальність обраної теми, визначила мету, завдання, методологію та методику, охарактеризувала об'єкт та предмет дисертації, виклала основні наукові положення та висновки, що виносяться на захист, вказала науково-практичну значущість роботи, зазначила про впровадження результатів дослідження.

Здобувачем зазначено, що актуальність теми дослідження зумовлена тим, що проблема щодо визначення місця проживання дитини є однією з центральних проблем сімейного та цивільного права. Оскільки на визначення місця проживання дитини впливає багато факторів правового, емоційно-вольового, соціально-психологічного та іншого характеру, відповідно, визначити, з ким із батьків або інших родичів дитина почуватиметься найкраще є завданням не суто юридичного змісту. При цьому ключову роль під час визначення місця проживання дитини в судовому порядку або в порядку вирішення спору органами опіки та піклування відіграє принцип врахування найкращих інтересів дитини, зміст якого може відрізнятися залежно від конкретних життєвих обставин, ставлення батьків до дитини тощо. Правовою основою цього принципу є міжнародні акти, зокрема такі як Конвенція ООН про права дитини (1989), Європейська конвенція про здійснення прав дітей (1996) та ін., а також акти національного законодавства – Сімейний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Закон України «Про охорону дитинства» тощо. Ці правові акти визначають судовий та позасудовий порядок вирішення питання про визначення місця проживання дитини, враховуючи ключовий принцип щодо врахування її найкращих інтересів.

Разом з тим, огляд національного законодавства показує наявність суттєвих прогалин та недоліків у сфері правового регулювання визначення місця проживання дитини. Зокрема, до найбільш серйозних з них можна віднести неурегульованість питання щодо окремих аспектів договірної та

інших форм позасудового порядку визначення місця проживання дитини, недосконалість урегулювання сімейної медіації як способу позасудового вирішення спорів між батьками, у тому числі про визначення місця проживання дитини, неповноту імплементації деяких міжнародних принципів у сфері захисту прав дитини під час визначення місця її проживання та ін.

До того ж в умовах сьогодення проблематика щодо визначення місця проживання дитини розширюється за рахунок таких викликів, як запровадження правового режиму воєнного стану, що безпосередньо впливає на безпечність проживання в державі, тимчасова окупація окремих територій України, що зумовлює у деяких випадках примусову евакуацію дітей, розвиток міжнаціональних сімейних відносин та виникнення у зв'язку з цим спорів про визначення місця проживання дитини на міжнародному рівні тощо.

Здобувачем визначено мету дисертаційної роботи – яка полягає в тому, щоб розкрити теоретико-правові аспекти визначення місця проживання дитини в контексті практики Європейського суду з прав людини та національного законодавства України, а також розробити науково обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення сімейного, цивільного та цивільного процесуального законодавства у цій сфері.

Для досягнення визначеної мети було сформульовано такі завдання:

- розкрити зміст концепту щодо місця проживання фізичної особи у цивільному та сімейному праві;
- визначити поняття та особливості місця проживання дитини;
- з'ясувати складові елементи принципу «врахування найкращих інтересів дитини» та практику його застосування національними судами та Європейським судом з прав людини під час вирішення спорів, пов'язаних із визначенням місця проживання дитини;
- охарактеризувати способи вирішення питання щодо визначення місця проживання дитини;
- окреслити особливості сімейної медіації як способу вирішення спорів про визначення місця проживання дитини;
- встановити правові засади участі органів опіки та піклування у спорах щодо вирішення питання про визначення місця проживання дитини;
- визначено юридичне значення для суду висновку органів опіки та піклування, психолога та інших спеціалістів під час вирішення спорів про визначення місця проживання дитини;
- виокремлено недоліки сучасного стану правового регулювання порядку визначення місця проживання дитини;
- розроблено пропозиції щодо удосконалення національного законодавства у сфері регулювання порядку визначення місця проживання дитини.

Об'єктом дисертаційного дослідження є правовідносини, що виникають у процесі визначення місця проживання дитини.

Предметом дослідження є теоретико-правові аспекти визначення місця проживання дитини в контексті практики Європейського суду з прав людини та національного законодавства України.

За результатами проведеного дослідження було сформульовано такі висновки:

1. Концепт місця проживання фізичної особи, яке є родовим по відношенню до місця проживання дитини, характеризується таким: 1) є житлом, іншим об'єктом нерухомості, придатним для проживання відповідно до законодавства України, якому присвоєно поштову адресу в установленому порядку; 2) юридичним посвідченням місця проживання є його реєстрація або декларування у встановленому законом порядку; 3) будь-яка особа, якій виконалося 14 років, має право самостійно обирати місце свого проживання за виключенням обмежень, встановлених законом; 4) особа може мати одне або декілька місць проживання, проте офіційно зареєстрованим має бути одне місце проживання (виняток складають виключні випадки, за яких реєстрація не вимагається – наприклад, для постановлення на облік внутрішньо переміщених осіб); 5) місце проживання може бути постійним або тимчасовим, в останньому випадку таке називається місцем тимчасового перебування.

2. Місце проживання дитини характеризується такими правовими ознаками: 1) є об'єктом нерухомого майна та має присвоєну у встановленому порядку адресу; 2) відповідає вимогам державних будівельних норм та іншим вимогам щодо інженерно-технічних та санітарно-гігієнічних характеристик, що роблять відповідний об'єкт придатним для проживання; 3) для легітимації необхідна державна реєстрація або декларування місця проживання; 4) відомості про місце проживання дитини належність до конфіденційної інформації, яка підлягає захисту відповідно до Закону України «Про захист персональних даних»; 5) право на проживання дитини у відповідному об'єкті слідує з її народження у родині або якщо таке місце проживання визначене судом або органом опіки чи піклування, а також у разі, якщо дитина має право власності (у тому числі часткове) або інше речове право на відповідний об'єкт.

3. Сучасна правова доктрина визначає зміст принципу «врахування найкращих інтересів дитини» через наступні ключові елементи: врахування інтересів самої дитини в контексті конкретної ситуації, врахування її віку та рівня розумового та психічного розвитку при висловленні думки та бажань щодо різних питань; віддавання переваги близьким родичам дитини (батьку, матері, дідусеві або бабусі, повнолітнім братам чи сестрам тощо) при вирішенні питань, що їх стосуються; дотримання принципів рівності у здійсненні прав дитини; забезпечення найкращих матеріальних умов, культурно-виховних, освітніх та інших аспектів для її благополуччя.

4. Судова практика у справах, пов'язаних із визначенням місця проживання дитини, підтверджує, що суди тлумачать принцип врахування найкращих інтересів дитини наступним чином: вони визнають, що один з

батьків має виключне та пріоритетне право визначати місце проживання дитини, якщо обидва батьки не позбавлені батьківських прав; враховується вік та відношення дитини до одного з батьків або законних опікунів; важлива є думка дитини, яка досягла 10-річного віку; враховуються ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, взаємини між батьками та дитиною, а також здатність одного з батьків створити оптимальні умови для гармонійного розвитку та належного виховання дитини, а також забезпечення найкращих умов для отримання освіти та інших аспектів; деякі аспекти, такі як думка дитини, фінансовий стан батьків, наявність нової родини, наявність власного житла та інші, не мають вирішального значення для судового рішення і розглядаються у контексті інших обставин справи.

5. У науці та практиці сімейного права є два підходи до вирішення питання про визначення місця проживання дитини з одним із батьків – договірний та у порядку вирішення спору між батьками; останній у свою чергу поділяється на судовий та позасудовий.

Договірний спосіб вирішення питання про визначення місця проживання дитини може бути застосований у разі відсутності спору між батьками з цього питання, а саме – щодо дитини, яка не досягла 10 років таке місце визначається за згодою батьків; після досягнення дитиною 10 років, відповідне місце проживання дитини з одним із батьків визначається вже за спільною згодою між батьками та самою дитиною; механізм врахування та подальшої перевірки врахування думки дитини, якій виповнилося 10 років, щодо визначення місця її проживання з одним із батьків у договірному порядку наразі не прописаний у СК України або інших нормах права; різновидом договірному порядку урегулювання питання про визначення місця проживання дитини є укладення договору між батьками, зокрема й із залученням нотаріусу, про визначення розміру аліментів, у складі якого батьки можуть зазначити з ким із батьків буде проживати дитина.

У разі виникнення між батьками дитини спору щодо визначення місця проживання їхньої дитини або не досягнення згоди з цього питання, такий спір може вирішуватися у судовому або позасудовому порядку; позасудовий порядок реалізується за посередництвом Служби у справах дітей, до якої може звернутися той з батьків, з ким фактично проживає дитина з поданням документів за встановленим переліком; після вивчення всіх аспектів ситуації з батьками; за своєю сутністю такий спосіб визначення місця проживання дитини належить до адміністративних квазісудових процедур, оскільки характеризується всіма основними ознаками таких процедур: офіційний характер; виконання адміністративним органом функції прийняття рішення зв результатом розгляду справи; уніфікованість процедури; публічно-владний характер прийнятого рішення та можливість його оскарження.

6. Відносно новим способом позасудового вирішення спору про визначення місця проживання дитини є сімейна медіація; такий спосіб передбачає залучення до вирішення спору незалежного медіатора, завданням якого віднайти такий спосіб вирішення спору, який задовольняв би обидві

сторони; на відміну від судового або адміністративного позасудового способів вирішення спорів між батьками, медіація не передбачає прийняття обов'язкового для виконання рішення медіатором з огляду на відсутність у нього владних повноважень; натомість завданням медіатора є саме спонукання батьків самостійно дійти до спільного рішення, яке б їх задовольняло.

7. На підставі аналізу положень національного законодавства, практики ЄСПЛ та національної судової практики, можна висувати, що обов'язковими умовами визначення місця проживання дитини з одним із її родичів є: 1) виявлення бажання/згоди родича дитини (оскільки така особа за законодавством не має зобов'язань щодо такої дитини, а тому пряма згода такої особи є обов'язковою умовою); 2) наявність рішення компетентного органу, залежно від ситуації – судового рішення (якщо має місце відібрання дитини у батьків, у тому числі позбавлених або непозбавлених батьківських права) або рішення органу опіки та піклування (при невиконанні обов'язку батьками дитини забрати дитину із пологового будинку); 3) відповідність визначення місця проживання дитини найкращим інтересам дитини (врахування думки дитини, її стосунків з відповідним родичом тощо).

8. Участь органів опіки та піклування або служби у справах дітей під час розгляду справ про визначення місця проживання дитини є обов'язковою в усіх випадках, що обумовлено необхідністю дослідження та доведення до відома суду інформації про житлово-побутові умови того з батьків або іншої особи, з ким визначається місце проживання дитини, їх фінансовий стан, відомостей про емоційний стан дитини, про переваги та особисту прихильність дитини та інших даних, які дозволять суду визначити, що відповідає найкращим інтересам дитини.

9. У процесуальному законодавстві чітко не визначений юридичний статус висновку органів опіки та піклування, що не дозволяє віднести його однозначно ані до висновку експерта, ані до письмового доказу; такий висновок за своєю сутністю є висновком не експерта, а спеціаліста, позаяк, порядок його складання дещо відрізняється від надання висновку експерта, оскільки такий висновок не є результатом експертизи, а є результатом суджень та оцінок спеціаліста.

Висновок органу опіку та піклування не має для суду заздалегідь встановленого значення та не є обов'язковим для врахування; його оцінка обов'язково має проводитися у сукупності з іншими доказами, однак, у разі відхилення висновку органів опіки та піклування суд повинен обґрунтувати підстави незгоди чи вказати на інші причини його неврахування, зокрема внаслідок недостатньої умотивованості висновку, відсутності у ньому чітких доводів, взятих до уваги відповідною комісією під час його складання.

10. Окреме доказове значення у справах щодо визначення місця проживання дитини має висновок психолога, який складений за результатом проведення психологічного дослідження, що за своєю сутністю є різновидів судової експертизи, а саме – судово-психологічна експертиза та, відповідно,

складання висновку психолога має визначену для проведення відповідної експертизи процедуру; цей висновок не має заздалегідь визначеного та обов'язкового значення для суду; у судовій практиці у справах про визначення місця проживання дитини суди досить часто (у 2 випадках з 3) відхиляють висновок психолога з огляду на його недостатню вмотивованість, односторонність, неповноту того, що свідчить про необхідність удосконалення методики проведення судово-психологічної експертизи, а також підготовки фахівців – психологів у цій сфері.

11. До недоліків сучасного стану правового регулювання порядку визначення місця проживання дитини слід віднести: 1) недоліки загально-правового характеру: не у повній мірі враховані положення міжнародних актів, які потребують імплементації в національне законодавство (наприклад, повсюдність та пріоритетність застосування принципу врахування найкращих інтересів дитини); невизначеність у ст. 3 Закону України «Про охорону дитинства» системи та ієрархії принципів захисту прав та інтересів дитини; 2) недоліки матеріального права (СК України, законів України «Про медіацію», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» та ін.): нечіткість розмежування повноважень між різними органами опіки та піклування; неурегульованість інституту сімейної медіації та невизначеність порядку її проведення як позасудового способу розв'язання спорів про визначення місця проживання дитини; 3) недоліки процесуального законодавства (ЦПК України): неурегульованість особливостей розгляду цивільних справ за участю дитини, зокрема у порядку окремого та спрощеного провадження; невизначеність територіальної підсудності справ за участю дітей, включаючи справи про визначення місця проживання дитини; невизначеність процесуального статусу органів опіки та піклування як учасників судового процесу за участі дітей; недостатня урегульованість питання про те, в якій формі запитувати думку дитини, яка перебуває за кордоном тощо.

12. Суттєвою проблемою у сфері захисту прав та інтересів дітей, включаючи вирішення питання про визначення місця їх проживання, є запровадження в Україні правового режиму воєнного стану та ведення активних військових дій на території України, тимчасова окупація деяких територій, внаслідок чого розгляд такої категорії справ ускладнюється виникненням таких обставин: діти вимушено залишають своє звичайне місце проживання, набувають статусу біженця, тимчасово вимушено розлучаються з батьками, зокрема внаслідок їх втрати, опиняються на тимчасово окупованих територіях, підлягають незаконному вивезенню з України тощо.

13. У практиці ЄСПЛ сформульовано декілька постулатів щодо змісту принципу врахування найкращих інтересів дитини під час визначення місця її проживання: 1) важливе значення має середовище, в якому дитина проживає на момент ухвалення рішення суду про встановлення місця проживання дитини, його придатність для розвитку дитини, визначити вплив зміна місця проживання дитини, стежити, щоб середовище було відносно стійким та

таким, що зміна середовища проживання не завдавала дитині емоційного стресу, соціальної та психологічної шкоди; 2) під час вибору місця проживання дитини майновий стан батьків не повинен мати вирішального значення, якщо обоє з батьків можуть забезпечити належний догляд за дитиною, натомість значення має емоційний зв'язок з батьками, іншими членами сім'ї, новим подружжям батька/матері; психологічний комфорт; емоційна прив'язана до батька взаємне задоволення батьків і дітей від товариства одне одного становить фундаментальний елемент «сімейного життя»; 3) при встановленні місця проживання дитини національні суди повинні ретельно перевіряти всі обставини справи, залучати, за необхідності, до участі у справі органи опіки та піклування, педагогічних працівників, психологів з тим, щоб діяти дійсно у найкращих інтересах дитини.

14. З метою усунення прогалин та недоліків правового регулювання порядку визначення місця проживання дитини доцільно розглянути можливість внесення таких змін та доповнень до ЦПК України: 1) ч. 2 ст. 293 доповнити словами: «визначення місця проживання дитини, якщо між батьками відсутній спір»; 2) Розділ IV доповнити статтею «Порядок розгляду справ про визначення місця проживання дитини у безспірному порядку з одним із батьків», в якій визначити: хто має право подавати заяву про визначення місця проживання дитини до суду (батьки, органи опіки та піклування); вимоги до оформлення заяви, перелік необхідних документів; загальний порядок розгляду справи судом з урахуванням скорочених строків розгляду справи, умови, за яких розгляд справи судом може проводитися без виклику учасників справи; передбачити обов'язкове залучення до розгляду справи органів опіки та піклування; форми врахування думки дитини та зазначити, що з 10 років така думка має враховуватися обов'язково; визначити процедуру опитування дитини та врахування її думки; можливість залучення психолога для проведення опитування дитини; порядок затвердження судом угоди про визначення місця проживання дитини та юридичні наслідки затвердженої угоди для сторін у разі затвердження угоди та ухилення однієї із сторін від її виконання; порядок оскарження судового рішення в апеляційному порядку та визначення скорочених строків оскарження та вказівка, що постанова суду апеляційної інстанції є остаточною у такій категорії справ; порядок виконання судового рішення; умови та порядок перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами.

15. Удосконалення потребують такі положення СК України, а саме: 1) ч. 5 ст. 157 СК України необхідно після слів «та піклування» доповнити словами «або нотаріально посвідченим договором»; 2) до ч. 1 ст. 160 СК України внести доповнення про право батька та матері дитини, які не досягли згоди про визначення місця проживання останньої, звернутися до сімейного медіатора, за сприянням якого можуть вирішити спір у порядку застосування процедури медіації; 3) доповнити ст. 161 СК України частиною 4, в якій

закріпити можливість встановлення місця проживання дитини почергово з кожним із батьків шляхом оформлення спільної опіки.

16. З метою запровадження інституту сімейної медіації до Закону України «Про медіацію» необхідно внести зміни шляхом визначення у ст. 1 поняття сімейної медіації – як позасудового добровільного урегульованого законодавством способу вирішення спорів різного рівня складності, що виникають із сімейних правовідносин, з урахуванням принципу найкращих інтересів дитини, який може здійснюватися за сприянням спеціально підготовленого сімейного медіатора.

17. Для упорядкування процедури проведення сімейної медіації необхідно розробити Порядок проведення сімейної медіації, в якому визначити: 1) вимоги до сімейного медіатора; 2) принципи проведення сімейної медіації; 3) порядок затвердження угоди про вирішення спору; 4) підстави залучення до процедури медіації органів опіки та піклування; 5) захист прав дитини шляхом залучення до медіації органи опіки та піклування, якщо це необхідно; 6) механізм урахування думки дитини шляхом опитування дитини.

Структура та обсяг дисертації зумовлена метою і логікою дослідження та складається з анотації державною та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

Після закінчення презентації Інни Кирильчук присутніми на захисті фахівцями були поставлені такі запитання:

К.ю.н., доц. Губарєв С.В.:

Як Ви розумієте принцип «врахування найкращих інтересів дитини» і що, на Вашу думку, означає у цій конструкції термін «найкращий»?

Відповідь: Дякую за питання!

Принцип щодо врахування найкращих інтересів дитини є засадничим положенням під час вирішення будь-яких питань, що стосуються прав та інтересів дитини. Ваажається, що цей принцип є комплексним керівним принципом, що стосується питання про місце і роль, а також думки, права, а також потреби дитини під час судових розглядів та процесів, альтернативних судовому розгляду. Причому, особливістю цього принципу є те, що він має застосовуватися до всіх способів, якими діти можуть, з будь-якої причини та у будь-якій якості, контактувати з усіма компетентними органами та службами, що беруть участь у вирішенні питань, пов'язаних з правами, інтересами та свободами дитини; такий принцип спрямований на забезпечення того, щоб у процесі вирішення будь-яких питань щодо дитини повністю дотримувалися права та інтереси дитини з урахуванням рівня зрілості та й розуміння дитини, а також обставин конкретної ситуації, в якій опинилася дитина.

Категорія «найкращий», що вживається у конструкції вказаного поняття, означає, що будь-які рішення та дії, які ухвалюються або вчиняються по відношенню до дитини, мають бути максимально наближені до вищого

ступеня умов життя з усіх можливих варіантів. При цьому це принцип запроваджено з огляду на особливість суб'єкта, інтереси якого підлягають правовому захисту, а саме, враховуючи неспроможність або низьку спроможність такого суб'єкта самостійно визначати та захищати власні інтереси.

К.ю.н., доц. Вінгловська О.І.:

Якими правовими ознаками, на Вашу думку, можна охарактеризувати категорію «місце проживання дитини»?

Відповідь: Дякую за питання!

Місце проживання дитини характеризується такими правовими ознаками: 1) є об'єктом нерухомого майна та має присвоєну у встановленому порядку адресу; 2) відповідає вимогам державних будівельних норм та іншим вимогам щодо інженерно-технічних та санітарно-гігієнічних характеристик, що роблять відповідний об'єкт придатним для проживання; 3) для легітимації необхідна державна реєстрація або декларування місця проживання; 4) відомості про місце проживання дитини належність до конфіденційної інформації, яка підлягає захисту відповідно до Закону України «Про захист персональних даних»; 5) право на проживання дитини у відповідному об'єкті слідує з її народження у родині або якщо таке місце проживання визначене судом або органом опіки чи піклування, а також у разі, якщо дитина має право власності (у тому числі часткове) або інше речове право на відповідний об'єкт.

К.ю.н., доц. Горелкіна К.Г.:

Які, на Вашу думку, причини та умови можуть впливати на визначення місця проживання дитини?

Відповідь: Дякую за питання!

На визначення місця проживання дитини впливають багато факторів, включаючи емоційний комфорт, безпеку, доступ до освіти та здорову атмосферу. Вирішення питання щодо визначення місця проживання дитини з одним із її батьків вимагає зваженого підходу, заснованого на врахуванні найкращих інтересів самої дитини. У цьому контексті розгляд та розуміння процесу визначення місця проживання дитини з одним із її батьків є надзвичайно важливими для забезпечення добробуту та стабільності молодшого покоління.

У силу положень Сімейного та Цивільного кодексів України, за звичайних умов, місцем проживання дитини у будь-якому віці до досягнення нею повноліття є місце проживання її батьків. Водночас, у разі виникнення обставин, за яких батьки дитини мають різне місце проживання, то, відповідно, місце проживання дитини може бути визначено за місцем проживання одного з батьків.

Окреслюючи підстави та умови визначення місця проживання дитини з одним із її батьків, також необхідно врахувати особливості становища

дитини, яке є більш вразливим по відношенню до повнолітньої дієздатної особи. Зокрема, на відміну від повнолітньої фізичної особи, яка володіє повною дієздатністю, дитина, у силу своїх фізичних та психічних особливостей, залежно від її віку, може мати часткову (у віці до 14 років або малолітня дитина) або неповну (у віці від 14 до 18 років – неповнолітня фізична особа) дієздатність. Виключення становлять випадки, якщо особа, яка не досягла 18 років, вступила у шлюб (ч. 2 ст. 22 СК України [48]).

К.ю.н., доц. Бортняк К.В.:

Чи можна сьогодні, на Вашу думку, вважати, що в Україні розвивається інститут сімейної медіації та чи доцільно її застосовувати до вирішення питань місця проживання дитини?

Відповідь: Дякую за питання!

Як вбачається зі змісту ст. 3 Закону України «Про медіацію», одним із видів медіації можна вважати сімейну медіацію, яка спрямована на запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання сімейних конфліктів (спорів) у будь-якій сфері.

У науковій літературі виокремлюють сімейну медіацію та визначають її як процес вирішення сімейних конфліктів мирним шляхом, в якому незалежна третя сторона – медіатор сприяє покращенню комунікації учасників спору та допомагає прийняти зважені, задовільні для всіх учасників спору рішення.

Показово, що на підставі Закону України «Про медіацію» до низки інших законів були внесені зміни, зокрема й до Закону України «Про нотаріат». Положення цього Закону доповнені ст. 16-1 «Медіація в нотаріаті», з якої вбачається, що нотаріуси, які пройшли підготовку у Нотаріальній палаті та включені останньою до відповідного реєстру, можуть проводити медіацію у порядку, визначеному Законом.

Натомість, огляд вищенаведеного законодавства дає підстави дійти висновку про відсутність урегульованого порядку проведення сімейної медіації, адже Закон України «Про медіацію» визначає лише загальні засади цієї процедури, а також визначає принципи, на яких вона ґрунтується, закріплює права та обов'язки учасників спору та медіатора, правовий статус медіатора.

Що ж стосується етапів проведення сімейної медіації, то ними є такі: 1) підготовка до медіації, що передбачає укладення договору про проведення медіації; 2) формування інформаційної бази, збирання необхідних відомостей; 3) проведення переговорів, шляхом заслуховування вимог кожної зі сторін; 4) вирішення проблеми, надання медіатором пропозицій вирішення спору; 5) укладання та підписання медіаційної угоди; 6) зворотній зв'язок, проведення опитування щодо результатів медіації після закриття відповідної угоди.

У будь-якому випадку, необхідно підкреслити беззаперечні переваги застосування процедури медіації під час вирішення сімейних спорів, зокрема

й тих, що виникають щодо визначення місця проживання дитини. При цьому у цій процедурі важливо закріпити принцип врахування найкращих інтересів дитини та забезпечення участі самої дитини у міру її вікових та психологічних можливостей до участі у такій процедурі.

К.ю.н., доц. Добрянська Н.В.:

Чи існує сьогодні ефективний механізм забезпечення прав дитини під час визначення її місця проживання при розірванні шлюбу між батьками, та яка перевага між батьком і матір'ю є у судовій практиці, зокрема ЄСПЛ?

Відповідь: Дякую за питання!

Загалом чинне законодавство передбачає достатньо ефективний механізм забезпечення прав дитини під час визначення її місця проживання під час розірвання шлюбу між батьками, проте на практиці непоодинокими є випадки формального підходу до визначення якнайкращого для дитини місця проживання і з боку органів опіки та піклування, і з боку судів. Натомість, практика застосування принципу врахування найкращих інтересів дитини під час визначення її місця проживання є досить різноманітною, а за наявності відносно однакових умов проживання кожного з батьків дитини, такі спори вирішуються, як правило, на користь матері. При цьому, відповідність такого рішення дійсним інтересам дитини залишається поза межами судового розгляду.

Поміж тим, огляд судової практики засвідчує існування доволі широкого кола правових підстав, які приймаються судом до уваги під час вирішення спорів про визначення місця проживання дитини. Так, зокрема, при визначенні місця проживання дитини суд досліджуватиме такі обставини, на основі яких прийматиме остаточне рішення: дохід сторін провадження; їх місце роботи; їх психічний стан, стан здоров'я, наявність шкідливих звичок; матеріально-побутові умови проживання; соціальні зв'язки дитини; безпосередню думку дитини; висновки органів опіки та піклування; висновки дитячого психолога. Водночас, дослідивши вказані обставини, із особливим врахуванням думки малолітньої особи, соціальних зв'язків малолітньої особи, думку психолога і органу опіки та піклування – суд приймає остаточне рішення.

Крім того, за спостереженням практикуючих правників, у справах про визначення місця проживання дитини суди та органи опіки та піклування, зазвичай, беруть до уваги такі обставини: ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків (участь у житті дитини, залучення до захоплень дитини тощо), особиста прихильність дитини до кожного з батьків (відсутність у дитини моральної перестороги чи страху перед кимось із її батьків), вік дитини, стан її здоров'я та інша обставини, що мають важливе значення. Також органи опіки та піклування чи суд враховують особисті якості, характеристики кожного з батьків при вирішенні питання про проживання дитини з одним із них, а тому особи, які характеризуються протиправною поведінкою, зловживають алкоголем, вживають наркотичні чи

психотропні речовини, ведуть аморальний спосіб життя, соціально неадаптовані, не працюють і не мають самостійного власного доходу тощо не можуть претендувати на визначення з ними місця проживання особи.

Одним із дискусійних питань у судовій практиці є підхід суддів, відповідно до якого, чим молодшою є дитина, тим більш пріоритетним є її залишення з матір'ю. На обґрунтування такого підходу наводиться той аргумент, що оскільки розумовий і духовний світ дитини у молодшому віці перебуває лише на стадії становлення, то її подальший нормальний розвиток без матері – людини, з якою формування такого світу є нерозривно пов'язаним, ставиться під сумнів. Натомість, окремі вчені погоджуються із тим, що існування презумпції на користь матері в питаннях виховання дитини, якою зловживали і продовжують зловживати національні суди є неприпустимим, проте, за рівного положення батька та матері, забезпеченням якнайкращих інтересів малолітньої дитини буде невідривність її відносин із матір'ю, і ми з цим твердженням погоджуємось.

З огляду на таке, суди при вирішенні спору між батьками щодо визначення місця проживання дитини з одним із них, беруть до уваги вік дитини і чим молодшою є дитина, тим частіше суди надають перевагу залишенню дитини з матір'ю за інших рівних обставин. Однак, у судовій практиці є певні виключення і в національній практиці, і в практиці ЄСПЛ, коли місцем проживання дитини було визнано місце проживання батька.

I. Кирильчук докладно відповіла на усі поставлені запитання, обґрунтувавши свою авторську позицію.

Після відповідей на запитання виступили:

Рецензенти:

Рецензент Губарев Сергій Володимирович, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри державно-правових та гуманітарних наук навчально-наукового гуманітарного інституту.

Рецензент дав позитивну оцінку науковій праці здобувача. *Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації* I. А. Кирильчук, зумовлена науковим апаратом дослідження, поданим через мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження.

Метою дисертаційного дослідження є розкриття теоретико-правових аспектів визначення місця проживання дитини в контексті практики Європейського суду з прав людини та національного законодавства України, а також розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення сімейного, цивільного та цивільного процесуального законодавства у цій сфері.

Об'єктом дисертаційного дослідження є правовідносини, що виникають у процесі визначення місця проживання дитини.

Предметом дослідження є теоретико-правові аспекти визначення місця проживання дитини в контексті практики Європейського суду з прав людини та національного законодавства України.

Загальний аналіз дисертаційного дослідження свідчить, що визначені

дисертантом завдання було виконано, а мету дослідження – досягнуто.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. У рецензованому дисертаційному дослідженні І. А. Кирильчук використано сукупність світоглядних, загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. Так, гносеологічний метод дисертантом покладено в основу розробки понятійного апарату дослідження, окреслення змісту основних понять і категорій, пов'язаних із проблемою визначенням місця проживання дитини, таких як «місце проживання дитини», «найкращі інтереси дитини» та ін. Для з'ясування сутності основних теоретичних понять та їх взаємного співвідношення, а також проведення правового аналізу нормативно-правових актів, судової практики, наукових праць з метою виявлення ключових аспектів визначення місця проживання дитини та синтезу отриманих даних для формування цілісного уявлення про проблему, використано методи аналізу і синтезу. Формально-логічний метод покладено в основу побудови логічних схем та моделей, що відображають взаємозв'язки між різними аспектами визначення місця проживання дитини, та їх інтеграцію в загальну концептуальну структуру дослідження. Аналіз законодавства, судових рішень та правових доктрин різних країн для виявлення загальних тенденцій та специфічних рис у досліджуваній сфері дисертантом проведено за допомогою компаративного методу. Індуктивно-дедуктивний метод застосовано під час формування гіпотез та їх перевірки на основі конкретних фактів і даних. Застосування цих методів у комплексі дозволило отримати глибоке та всебічне розуміння питання визначення місця проживання дитини, враховуючи і теоретичні, і практичні аспекти проблеми, а також значною мірою визначили успішне розкриття теми.

Вказане свідчить про цілісність, комплексність та теоретичну і практичну значущість роботи, достатній ступінь наукової обґрунтованості сформульованих у дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій сформульованих в дисертації І. А. Кирильчук зумовлена вирішенням важливого наукового завдання, що полягає в теоретичному обґрунтуванні поняття та значення визначення місця проживання дитини в контексті практики Європейського суду з прав людини та національного законодавства України та розробленню пропозицій щодо удосконалення правового регулювання у цій сфері.

Основна цінність дисертаційної роботи полягає в тому, що в ній уперше визначено правові ознаки місця проживання дитини, до яких віднесено: належність до об'єктів нерухомого майна та наявність присвоєної у встановленому порядку адреси; відповідність вимогам державних будівельних норм та іншим вимогам щодо інженерно-технічних та санітарно-гігієнічних характеристик, що роблять відповідний об'єкт придатним для проживання; легітимація передбачає державну реєстрацію або декларування місця проживання; належність відомостей про місце проживання дитини до конфіденційної інформації, яка підлягає захисту

відповідно до Закону України «Про захист персональних даних»; слідування права на проживання дитини у відповідному об'єкті з її народження у родині або якщо таке місце проживання визначене судом або органом опіки чи піклування, а також у разі, якщо дитина має право власності (у тому числі часткове) або інше речове право на відповідний об'єкт; виокремлено два підходи до вирішення питання про визначення місця проживання дитини з одним із батьків у науці та практиці сімейного права – договірний та у порядку вирішення спору між батьками; останній у свою чергу поділено на судовий та позасудовий (адміністративний та сімейна медіація); охарактеризовано такий спосіб позасудового вирішення спору про визначення місця проживання дитини, як сімейна медіація, який передбачає залучення до вирішення спору незалежного медіатора, завданням якого віднайти такий спосіб розв'язання спору, який задовольняв би обидві сторони; на відміну від судового або адміністративного позасудового способів вирішення спорів між батьками, медіація не передбачає прийняття обов'язкового для виконання рішення медіатором з огляду на відсутність у нього владних повноважень; натомість завданням медіатора є саме спонукання батьків самостійно дійти до спільного рішення, яке б їх задовольняло; розроблено пропозиції щодо усунення прогалин та недоліків процесуального законодавства у сфері регулювання порядку визначення місця проживання дитини шляхом внесення змін та доповнень до ч. 2 ст. 293 та Розділу IV (статтею «Порядок розгляду справ про визначення місця проживання дитини у безспірному порядку з одним із батьків») Цивільного процесуального кодексу України; обґрунтовано з метою упорядкування процедури проведення сімейної медіації необхідність розробки Порядку проведення сімейної медіації, в якому запропоновано передбачити: вимоги до сімейного медіатора; принципи проведення сімейної медіації; порядок затвердження угоди про вирішення спору; підстави залучення до процедури медіації органів опіки та піклування; способи захисту прав дитини шляхом залучення до медіації органи опіки та піклування, якщо це необхідно; механізм урахування думки дитини шляхом опитування дитини тощо.

На увагу заслуговує авторський підхід до розкриття змісту принципу «врахування найкращих інтересів дитини» через такі ключові елементи: врахування думки самої дитини в контексті конкретної ситуації, врахування її віку та рівня розумового та психічного розвитку при висловленні думки та бажань щодо різних питань; надання переваги близьким родичам дитини (батьку, матері, дідусеві або бабусі, повнолітнім братам чи сестрам тощо) при вирішенні питань, що їх стосуються; дотримання принципів рівності у здійсненні прав дитини; забезпечення найкращих матеріальних умов, культурно-виховних, освітніх та інших аспектів для її благополуччя.

Окремо варто підкреслити слушні пропозиції, які стосуються рекомендацій з метою запровадження інституту сімейної медіації та відповідно, авторського розуміння поняття сімейної медіації – як позасудового добровільного урегульованого законодавством способу

вирішення спорів різного рівня складності, що виникають із сімейних правовідносин, з урахуванням принципу найкращих інтересів дитини, який може здійснюватися за сприянням спеціально підготовленого сімейного медіатора, яке запропоновано внести у ст. 1 Закону України «Про медіацію».

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях. Основні результати дисертаційного дослідження викладені у наукових працях, зокрема у 10 публікаціях: 5 статтях та 5 тезах доповідей на конференціях.

Практичне значення одержаних результатів полягає, зокрема, у використанні отриманих результатів у подальшому дослідженні проблем науки сімейного, цивільного та цивільного процесуального права, а також суміжних галузей права, правотворчості, правозастосовної діяльності та навчальній діяльності під час розробки підручників і навчальних посібників, їх окремих розділів та структурних частин із дисциплін «Сімейне право України», «Цивільне право України», «Цивільне процесуальне право України» тощо.

Одержані результати наукового дослідження можуть бути використаними в процесі подальшого дослідження проблем науки сімейного, цивільного та цивільного процесуального права, а також загальної теорії держави і права, конституційного права та ін. В процесі написання монографій, підручників, посібників з права, виконанні магістерських, дипломних, курсових робіт, розробці концепцій розбудови системи вищої освіти України.

Оформлення дисертації відповідає встановленим вимогам МОН України.

Загалом, оцінюючи позитивно рецензовану дисертацію, необхідно зауважити, що *низка її положень потребують часткового уточнення, глибшого аналізу або обґрунтування.*

1. Доволі слушним є звернення дисертантки до аналізу таких категорій як «місце проживання» та «місце перебування», що сьогодні є досить актуальним у контексті того, що значна кількість дітей залишили Україну з одним із батьків (переважно з матір'ю) та перебувають у статусі біженців або внутрішньо переміщених осіб. З огляду на це, було б доречним більш прискіпливіше торкнутись цього питання, адже у подальшому проблема місця проживання дитини, яка має такий статус, може стати доволі гострою в силу тривалого розлучення сімей та виникнення бажання матерів з дітьми не повертатись в Україну.

2. Підтримуємо позицію дисертантки стосовно запровадження інституту сімейної медіації для вирішення спорів між батьками щодо визначення місця проживання дитини, оскільки розширення практики застосування альтернативних способів вирішення спорів, зокрема процедури медіації, дасть можливість батькам досягти згоди за допомогою посередника-медіатора та обом брати участь у вихованні дитини. Однак, в силу того, що медіація є не так широко розповсюджена в Україні і зараз її

застосування лише набирає обертів, доречно було б звернутись до досвіду використання медіації більш розгорнутіше.

3. На стор. 32 дисертації, автор зауважує, що в публічно-правовому аспекті постає питання про те, чи може особа мати два або більше місць проживання, що офіційно зареєстровані. І в контексті визначення місця проживання дитини така проблематика має вагоме значення з огляду на окремі випадки, коли батьки доходять узгодженого рішення про почергове проживання дитини з одним із батьків, які не проживають разом. Натомість, вважаємо, що такий аспект проблеми потребує пояснення позиції автора, а також звернення до практики Європейського суду з прав людини.

Водночас зазначені зауваження, в основному, мають рекомендаційний характер. А їх наявність не знижує достовірності основних наукових здобутків, висновків і рекомендацій, що містяться в рецензованій дисертації, не спростовує її загальної концепції та положень, що становлять наукову новизну дослідження й виносяться на захист.

Відтак, дисертація І. А. Кирильчук, подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі 81 «Право» на тему «Теоретико-правові аспекти визначення місця проживання дитини в контексті практики Європейського суду з прав людини та національного законодавства України» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, у якому отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують важливе для права конкретне завдання з урахуванням надбань правової науки, результатів аналізу судової практики та рішень Європейського суду з прав людини розкрити поняття та зміст категорії «місце проживання дитини» у контексті практики Європейського суду з прав людини та національного законодавства України і розробити науково обґрунтовані пропозиції для його удосконалення.

Загалом за результатами ознайомлення із роботою можна зробити висновок, що дисертація на тему: «Теоретико-правові аспекти визначення місця проживання дитини в контексті практики Європейського суду з прав людини та національного законодавства України» відповідає спеціальності 081 «Право» та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а також Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор Інна Альвіанівна Кирильчук заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю «Право».

Рецензент Вінгловська Олена Іванівна, кандидат юридичних наук, , доцент кафедри державно-правових та гуманітарних наук навчально-наукового гуманітарного інституту позитивно оцінила

представлену дисертаційну роботу та зазначила, що її зміст відповідає обраній темі.

Права дитини в сучасному глобалізованому суспільстві все більше набувають вагомшого значення та актуальності в аспекті створення дієвого та ефективного механізму їх забезпечення. Світове співтовариство доволі активно переймається питаннями, що стосуються забезпечення якнайсприятливішого середовища для зростання майбутнього покоління.

Однак, варто підкреслити, що все ж права дитини, її щасливе і безтурботне життя залежить не лише від держави проживання, але й сім'ї, де вона зростає. На жаль, не завжди сім'я забезпечує щасливе дитинство, забезпечуючи процеси фізичного, психічного та інтелектуального формування особистості. Всі сімейно-правові норми стосовно малолітніх та неповнолітніх дітей пронизані однією ідеєю, а саме ідеєю пріоритету захисту інтересів дитини.

Традиційно у всьому світі саме сім'я вважається найкращим і природним середовищем для виховання та розвитку дитини. Однак у сучасному суспільстві розірвання шлюбу є, на жаль, звичайним явищем, а в ситуації, коли з різних причин сім'я розпадається, часто страждають діти. Через відсутність у вітчизняному суспільстві культури цивілізованих розлучень та спільної опіки над дітьми, коли дитина перетворюється на предмет торгу та маніпуляцій і засіб помсти, судові процеси про визначення місця проживання дитини можуть тягнутись роками, а ухвалене судом рішення часто не виконується однією зі сторін.

Як вірно зазначає автор дисертаційного дослідження Кирильчук І. А., що національне законодавство містить «багато суттєвих прогалин та недоліків у сфері правового регулювання визначення місця проживання дитини. Зокрема, до найбільш серйозних з них можна віднести неурегульованість питання щодо окремих аспектів договірної та інших форм позасудового порядку визначення місця проживання дитини, недосконалість урегулювання сімейної медіації як способу позасудового вирішення спорів між батьками, у тому числі про визначення місця проживання дитини, неповноту імплементації деяких міжнародних принципів у сфері захисту прав дитини під час визначення місця її проживання», а отже можна констатувати, що правове регулювання досліджуваного інституту є недостатньо ефективним та потребує удосконалення.

Дисертаційне дослідження Кирильчук І. А. вирізняється науковою новизною отриманих результатів, що полягають в обґрунтуванні науково-теоретичних аспектів визначення місця проживання дитини в контексті практики Європейського суду з прав людини та національного законодавства України та розробленні пропозицій щодо удосконалення правового регулювання у цій сфері.

Вагомим науковим аспектом є визначення правових ознак місця проживання дитини, до яких віднесено: належність до об'єктів нерухомого

майна та наявність присвоєної у встановленому порядку адреси; відповідність вимогам державних будівельних норм та іншим вимогам щодо інженерно-технічних та санітарно-гігієнічних характеристик, що роблять відповідний об'єкт придатним для проживання; легітимація передбачає державну реєстрацію або декларування місця проживання; належність відомостей про місце проживання дитини до конфіденційної інформації, яка підлягає захисту відповідно до Закону України «Про захист персональних даних»; слідування права на проживання дитини у відповідному об'єкті з її народження у родині або якщо таке місце проживання визначене судом або органом опіки чи піклування, а також у разі, якщо дитина має право власності (у тому числі часткове) або інше речове право на відповідний об'єкт.

Особливої уваги заслуговує удосконалення визначення юридичного статусу висновку органів опіки та піклування як доказу у справах про визначення місця проживання дитини, та доведення, що такий статус чітко не визначений у процесуальному законодавстві, що не дозволяє віднести його однозначно ані до висновку експерта, ані до письмового доказу, а також те, що такий висновок за своєю сутністю є висновком не експерта, а спеціаліста, позаяк, порядок його складання дещо відрізняється від надання висновку експерта, оскільки такий висновок не є результатом експертизи, а є результатом суджень та оцінок спеціаліста. Водночас, автор зауважує, що такий висновок не має для суду заздалегідь встановленого значення та не є обов'язковим для врахування, його оцінка обов'язково має проводитися у сукупності з іншими доказами, однак, у разі відхилення висновку органів опіки та піклування суд повинен обґрунтувати підстави незгоди чи вказати на інші причини його неврахування, зокрема внаслідок недостатньої умотивованості висновку, відсутності у ньому чітких доводів, взятих до уваги відповідною комісією під час його складання.

Вочевидь, правильним, на нашу думку, є розгляд дисертантом місця проживання фізичної особи у трьох взаємопов'язаних та, одночасно, самостійних аспектах: 1) у конституційно-правовому, як право особи вільно переміщатися, самостійно та безперешкодно (за винятком чітко визначених законом підстав) обирати місце проживання постійне або тимчасове (місце перебування), а також покидати та повертатися у таке місце за власним бажанням без будь-яких обмежень; у цьому аспекті місце проживання також можна розглядати як право на житло та його недоторканність; 2) у публічно-правовому, як реєстрація місця проживання або місця перебування в офіційних державних реєстрах (за певним виключенням), що відображає правовий зв'язок особи з державою або певною адміністративно-територіальною одиницею; 3) у цивільно-правовому, як житло, що є придатним для проживання людини, яке може бути об'єктом цивільного обігу.

Загальний аналіз дисертаційного дослідження свідчить, що визначені дисертантом завдання було виконано, а мету дослідження – досягнуто, шляхом розкриття теоретико-правових аспектів визначення місця проживання

дитини в контексті практики Європейського суду з прав людини та національного законодавства України, а також розробкою науково обґрунтованих пропозицій для його удосконалення.

За результатами виконаних завдань було сформовано чіткі та логічні висновки.

Серед яких, зокрема, визначення недоліків сучасного стану правового регулювання порядку визначення місця проживання дитини, до яких автор віднесла: 1) недоліки загально-правового характеру: не у повній мірі враховані положення міжнародних актів, які потребують імплементації в національне законодавство (наприклад, повсюдність та пріоритетність застосування принципу врахування найкращих інтересів дитини); невизначеність у ст. 3 Закону України «Про охорону дитинства» системи та ієрархії принципів захисту прав та інтересів дитини; 2) недоліки матеріального права (СК України, законів України «Про медіацію», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» та ін.): нечіткість розмежування повноважень між різними органами опіки та піклування; неурегульованість інституту сімейної медіації та невизначеність порядку її проведення як позасудового способу розв'язання спорів про визначення місця проживання дитини; 3) недоліки процесуального законодавства (ЦПК України): неурегульованість особливостей розгляду цивільних справ за участю дитини, зокрема у порядку окремого та спрощеного провадження; невизначеність територіальної підсудності справ за участю дітей, включаючи справи про визначення місця проживання дитини; невизначеність процесуального статусу органів опіки та піклування як учасників судового процесу за участі дітей; недостатня урегульованість питання про те, в якій формі запитувати думку дитини, яка перебуває за кордоном тощо.

Заслуговують на увагу і запропоновані автором пропозиції, що покращать правове регулювання у площині визначення місця проживання дитини, зокрема у Цивільному та Сімейному кодексах України, а саме: у ЦПК України: 1) ч. 2 ст. 293 доповнити словами: «визначення місця проживання дитини, якщо між батьками відсутній спір»; 2) Розділ IV доповнити статтею «Порядок розгляду справ про визначення місця проживання дитини у безспірному порядку з одним із батьків», в якій визначити: хто має право подавати заяву про визначення місця проживання дитини до суду (батьки, органи опіки та піклування); вимоги до оформлення заяви, перелік необхідних документів; загальний порядок розгляду справи судом з урахуванням скорочених строків розгляду справи, умови, за яких розгляд справи судом може проводитися без виклику учасників справи; передбачити обов'язкове залучення до розгляду справи органів опіки та піклування; форми врахування думки дитини та зазначити, що з 10 років така думка має враховуватися обов'язково; визначити процедуру опитування дитини та врахування її думки; можливість залучення психолога для проведення опитування дитини; порядок затвердження судом угоди про визначення місця

проживання дитини та юридичні наслідки затвердженої угоди для сторін у разі затвердження угоди та ухилення однієї із сторін від її виконання; порядок оскарження судового рішення в апеляційному порядку та визначення скорочених строків оскарження та вказівка, що постанова суду апеляційної інстанції є остаточною у такій категорії справ; порядок виконання судового рішення; умови та порядок перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами; у СК України, 1) ч. 5 ст. 157 СК України необхідно після слів «та піклування» доповнити словами «або нотаріально посвідченим договором»; 2) до ч. 1 ст. 160 СК України внести доповнення про право батька та матері дитини, які не досягли згоди про визначення місця проживання останньої, звернутися до сімейного медіатора, за сприянням якого можуть вирішити спір у порядку застосування процедури медіації; 3) доповнити ст. 161 СК України частиною 4, в якій закріпити можливість встановлення місця проживання дитини почергово з кожним із батьків шляхом оформлення спільної опіки.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях. Основні результати дисертаційного дослідження викладені у наукових працях, зокрема у 10 публікаціях: 5 статтях та 5 тезах виступів на конференціях.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що теоретичні положення, висновки та рекомендації, розроблені автором і запропоновані в дисертації, можуть бути використані не лише в науковій та навчальній діяльності, а й у правотворчій діяльності державних органів при підготовці законопроектів щодо внесення відповідних змін до законодавства, зокрема, Цивільного кодексу України та Сімейного кодексу України.

Оформлення дисертації відповідає встановленим вимогам Міністерства освіти і науки України.

Позитивно оцінюючи рецензовану дисертацію, необхідно зауважити, що деякі її твердження потребують подальшого уточнення, більш глибокого аналізу та належного обґрунтування.

1. Автору не зайвим було б більш детально розглянути питання щодо особливостей трактування в міжнародно-правових документах та практиці ЄСПЛ питання стосовно врахування позиції дитини щодо місця її проживання, в контексті її вікових характеристик з огляду на те, що такі характеристики визначають окремі аспекти самостійності, рівноправності дитини як учасника переговорного процесу, а також того наскільки її думка має бути вислухана.

2. Вбачається за доцільне більш чіткіше висловити свою позицію стосовно визначення місця проживання дитини в контексті положень Декларації прав дитини та Конвенції про права дитини в частині рівності прав матері та батька (стосовно надання у більшості випадків переваги матері).

3. У контексті практики ЄСПЛ щодо розгляду справ, які стосуються місця проживання, доречно було б акцентувати увагу на принципі, що

стосується забезпечення найкращих інтересів дитини, з огляду на обов'язковість юрисдикції ЄСПЛ в цьому питанні, адже визначення місця проживання безпосередньо перебуває у цій площині.

Проте, озвучені зауваження містять переважно рекомендаційний характер та загалом не знижують теоретико-методологічного рівня представленої дисертаційної роботи.

Загалом можна стверджувати, що дисертантці вдалося коректно розкрити стан та глибину розробленості досліджуваної проблематики, вдало обґрунтувати вибір й актуальність теми наукової роботи, отримані наукові положення, висновки і рекомендації дисертації мають достатню наукову новизну, практичне значення та суспільну корисність. Структура наукової праці є чіткою та логічною.

Окремі висновки та положення наукової праці можуть бути використані і в теоретичній, і в практичній діяльності суб'єктів правовідносин.

У цілому за результатами ознайомлення із роботою можна зробити висновок, що дисертація на тему: «Теоретико-правові аспекти визначення місця проживання дитини в контексті практики Європейського суду з прав людини та національного законодавства України» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а також Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор Інна Альвіанівна Кирильчук заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю «Право».

В обговоренні дисертаційного дослідження взяли участь:

к.ю.н., доц. Міняйло Ніна Євгенівна

Зазначив, що автором на належному науковому рівні розглянуто основні теоретико-правові аспекти визначення місця проживання дитини в контексті практики Європейського суду з прав людини та національного законодавства України. Запропонував затвердити позитивний висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів зазначеної дисертації та рекомендувати її до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

д.ю.н., проф. Петков Сергій Валерійович

Підтримую роботу, вона досить цікава, своєчасна, несе суттєвий внесок в розвиток галузей цивільного, сімейного та цивільного процесуального права і є досить актуальною на сучасному етапі розвитку системи українського законодавства в системі захисту прав дитини. З наукової точки зору, робота містить досить ґрунтовні положення задекларовані у науковій

новизні. Запропонував затвердити позитивний висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів зазначеної дисертації та рекомендувати її до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Науковий керівник – кандидат юридичних наук, доцент Добрянська Наталія Валеріївна, завідувач аспірантури, докторантури Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, доцент кафедри державно-правових та гуманітарних наук навчально-наукового гуманітарного інституту.

Діти як особлива категорія фізичних осіб є найбільш уразливими і незахищеними в аспекті відстоювання своїх прав. Не зважаючи на те, що світове співтовариство активно працює над створенням правової основи забезпечення прав дитини та механізму їх реалізації, стверджувати, що повноти такої реалізації досягнуто все ще важко.

Відповідно до частини 1 статті 18, частини 1 статті 27 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року, ратифікованої постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року № 789-XII, держави-учасниці докладають всіх можливих зусиль до того, щоб забезпечити визнання принципу загальної та однакової відповідальності обох батьків за виховання і розвиток дитини. Національне законодавство також відображає принцип пріоритетності прав та інтересів дитини, зокрема, статтею 7 Сімейного кодексу України закріплено, що дитина має бути забезпечена можливістю здійснення її прав, установлених Конституцією України, Конвенцією про права дитини, іншими міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини.

Однак, як свідчить судова практика, питання дотримання прав дитини залишається доволі актуальним. Значна кількість сімейних конфліктів виникає з приводу місця проживання дитини, якщо у цьому питанні батьки не досягають згоди.

Водночас, варто звернути увагу і на той аспект, що національне законодавство не повною мірою охоплює усі правовідносини, які можуть виникати при вирішенні конфлікту про місце проживання дитини, в силу існування прогалин, колізій та недоліків правового регулювання. У свою чергу, це призводить до тривалих судових процесів, що навіть можуть виходити за межі національної судової системи. Все це, безумовно, є негативним аспектом щодо спроможності забезпечити принцип врахування найкращих інтересів дитини, а відповідно потреба наукового пошуку у цій царині зумовлює актуальність дисертаційного дослідження Кирильчук І. А.

У дисертаційному дослідженні наголошується на необхідності проведення ґрунтовного системного науково-правового аналізу проблематики

визначення місця проживання дитини в контексті практики Європейського суду з прав людини та національного законодавства України, виявлення прогалин та недоліків, що існують у цій царині та розроблення пропозицій, спрямованих на удосконалення норм чинного законодавства, пов'язаного з вирішенням питань стосовно визначення місця проживання дитини.

Кирильчук І. А. виявила здібності до наукового пошуку, вміння детально досліджувати та аналізувати проблематику й розробляти напрями її вирішення, робити узагальнення і висновки. Дисертантка на високому рівні володіє загальнонауковими та спеціальними методами досліджень, застосовує сучасні інформаційні засоби і технології, має відповідну теоретичну й методичну підготовку.

У роботі над дисертаційним дослідженням Кирильчук І. А. зарекомендувала себе як старанний та сумлінний фахівець, здатний творчо працювати над розв'язанням важливих науково-практичних проблем. Крім того, здобувач показала свої найкращі людські якості: ініціативність, наполегливість, працелюбність, здатність до творчого мислення, науковий та культурний рівень.

Загалом дисертаційне дослідження Кирильчук І. А. як науковий керівник оцінюю позитивно. Хочу підкреслити, що це самостійне, завершене дослідження, яке має наукову новизну й практичну значущість і містить положення, які захищаються вперше. Стиль, мова викладення матеріалу дисертаційного дослідження, аргументація висновків та пропозицій здійснено на високому теоретичному рівні. Думки автором викладено продумано, послідовно, виважено і логічно. У роботі з науковим керівником виявила вміння аналітично підходити до зауважень, аргументовано їх враховувати.

У дисертаційному дослідженні успішно реалізовано поставлену мету, що полягає у тому, щоб розкрити теоретико-правові аспекти визначення місця проживання дитини в контексті практики Європейського суду з прав людини та національного законодавства України, а також розробити науково обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення сімейного, цивільного та цивільного процесуального законодавства у цій сфері.

Розкриттю теми дослідження та виконанню поставлених завдань сприяла логічно вибудована структура дисертації.

Загалом наукові результати, отримані у процесі дисертаційного дослідження, є науково обґрунтованими й аргументованими.

Дисертаційну роботу посилює значне використання літературних джерел, у тому числі й іноземних. Результати дисертації опубліковані автором у 10 наукових працях, зокрема у 5 статтях, що опубліковані у фахових виданнях України, наукових періодичних виданнях інших держав і наукових періодичних вітчизняних виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз даних (у тому числі 1 – у наукових періодичних виданнях інших держав), у 5 тезах доповідей на конференціях.

До найбільш вагомих результатів, що характеризують наукову новизну

дослідження, варто віднести такі:

у перше:

– визначено правові ознаки місця проживання дитини, до яких віднесено: належність до об'єктів нерухомого майна та наявність присвоєної у встановленому порядку адреси; відповідність вимогам державних будівельних норм та іншим вимогам щодо інженерно-технічних та санітарно-гігієнічних характеристик, що роблять відповідний об'єкт придатним для проживання; легітимація передбачає державну реєстрацію або декларування місця проживання; належність відомостей про місце проживання дитини до конфіденційної інформації, яка підлягає захисту відповідно до Закону України «Про захист персональних даних»; слідування права на проживання дитини у відповідному об'єкті з її народження у родині або якщо таке місце проживання визначене судом або органом опіки чи піклування, а також у разі, якщо дитина має право власності (у тому числі часткове) або інше речове право на відповідний об'єкт;

– виокремлено два підходи до вирішення питання про визначення місця проживання дитини з одним із батьків у науці та практиці сімейного права – договірний та у порядку вирішення спору між батьками; останній у свою чергу поділено на судовий та позасудовий (адміністративний та сімейна медіація);

– охарактеризовано такий спосіб позасудового вирішення спору про визначення місця проживання дитини, як сімейна медіація, який передбачає залучення до вирішення спору незалежного медіатора, завданням якого віднайти такий спосіб розв'язання спору, який задовольняв би обидві сторони; на відміну від судового або адміністративного позасудового способів вирішення спорів між батьками, медіація не передбачає прийняття обов'язкового для виконання рішення медіатором з огляду на відсутність у нього владних повноважень; натомість завданням медіатора є саме спонукання батьків самостійно дійти до спільного рішення, яке б їх задовольняло;

– розроблено пропозиції щодо усунення прогалин та недоліків процесуального законодавства у сфері регулювання порядку визначення місця проживання дитини шляхом внесення змін та доповнень до ч. 2 ст. 293 та Розділу IV (статтею «Порядок розгляду справ про визначення місця проживання дитини у безспірному порядку з одним із батьків») Цивільного процесуального кодексу України;

– обґрунтовано з метою упорядкування процедури проведення сімейної медіації необхідність розробки Порядку проведення сімейної медіації, в якому запропоновано передбачити: вимоги до сімейного медіатора; принципи проведення сімейної медіації; порядок затвердження угоди про вирішення спору; підстави залучення до процедури медіації органів опіки та піклування; способи захисту прав дитини шляхом залучення до медіації органи опіки та піклування, якщо це необхідно; механізм урахування думки дитини шляхом опитування дитини тощо;

удосконалено:

– науковий підхід до характеристики концепту місця проживання фізичної особи, яке є родовим по відношенню до місця проживання дитини, шляхом виокремлення таких ознак: належність до житла, іншого об'єкта нерухомості, придатного для проживання відповідно до законодавства України, якому присвоєно поштову адресу в установленому порядку; підтвердження юридичного посвідчення місця проживання його реєстрацією або декларуванням у встановленому законом порядку; належність будь-якій особі, якій виконалося 14 років, права самостійно обирати місце свого проживання за виключенням обмежень, встановлених законом; можливість існування в особи одного або декількох місць проживання, проте наявність офіційно зареєстрованого одного місця проживання (виняток складають виключні випадки, за яких реєстрація не вимагається – наприклад, для постановлення на облік внутрішньо переміщених осіб); можливість віднесення місця проживання до постійного або тимчасового, в останньому випадку таке називається місцем тимчасового перебування;

– підхід до розкриття змісту принципу «врахування найкращих інтересів дитини» через наступні ключові елементи: врахування думки самої дитини в контексті конкретної ситуації, врахування її віку та рівня розумового та психічного розвитку при висловленні думки та бажань щодо різних питань; надання переваги близьким родичам дитини (батьку, матері, дідусеві або бабусі, повнолітнім братам чи сестрам тощо) при вирішенні питань, що їх стосуються; дотримання принципів рівності у здійсненні прав дитини; забезпечення найкращих матеріальних умов, культурно-виховних, освітніх та інших аспектів для її благополуччя;

– узагальнення судової практики у справах, пов'язаних із визначенням місця проживання дитини, щодо тлумачення принципу врахування найкращих інтересів дитини, а саме: визнання того, що кожен з батьків має виключне та пріоритетне право визначати місце проживання дитини, якщо обидва батьки не позбавлені батьківських прав; врахування віку та відношення дитини до одного з батьків або законних опікунів; важливість врахування думки самої дитини, яка досягла 10-річного віку; врахування ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, взаємин між батьками та дитиною, а також здатність одного з батьків створити оптимальні умови для гармонійного розвитку та належного виховання дитини, забезпечити найкращі умови для отримання освіти та інші аспекти; другорядність та врахування у контексті інших обставин справи таких аспектів, як фінансовий стан батьків, наявність нової родини, наявність власного житла тощо;

– обґрунтування обов'язкових умов визначення місця проживання дитини з одним із її родичів, а саме: виявлення бажання/згоди родича дитини (оскільки така особа за законодавством не має зобов'язань щодо такої дитини, а тому пряма згода такої особи є обов'язковою умовою); наявність рішення компетентного органу, залежно від ситуації – судового рішення

(якщо має місце відібрання дитини у батьків, у тому числі позбавлених або непозбавлених батьківських права) або рішення органу опіки та піклування (при невиконанні обов'язку батьками дитини забрати дитину із пологового будинку); відповідність визначення місця проживання дитини найкращим інтересам дитини (врахування думки дитини, її стосунків з відповідним родичем тощо);

– аргументація обов'язковості участі органів опіки та піклування або служби у справах дітей під час розгляду справ про визначення місця проживання дитини в усіх випадках, що обумовлено необхідністю дослідження та доведення до відома суду інформації про житлово-побутові умови того з батьків або іншої особи, з ким визначається місце проживання дитини, їх фінансовий стан, відомостей про емоційний стан дитини, про переваги та особисту прихильність дитини та інших даних, які дозволять суду визначити, що відповідає найкращим інтересам дитини;

– визначення юридичного статусу висновку органів опіки та піклування як доказу у справах про визначення місця проживання дитини, та доведення, що такий статус чітко не визначений у процесуальному законодавстві, що не дозволяє віднести його однозначно ані до висновку експерта, ані до письмового доказу; такий висновок за своєю сутністю є висновком не експерта, а спеціаліста, позаяк, порядок його складання дещо відрізняється від надання висновку експерта, оскільки такий висновок не є результатом експертизи, а є результатом суджень та оцінок спеціаліста; такий висновок не має для суду заздалегідь встановленого значення та не є обов'язковим для врахування; його оцінка обов'язково має проводитися у сукупності з іншими доказами, однак, у разі відхилення висновку органів опіки та піклування суд повинен обґрунтувати підстави незгоди чи вказати на інші причини його неврахування, зокрема внаслідок недостатньої умотивованості висновку, відсутності у ньому чітких доводів, взятих до уваги відповідною комісією під час його складання;

– обґрунтування доказового значення у справах щодо визначення місця проживання дитини висновку психолога, який складений за результатом проведення психологічного дослідження, що за своєю сутністю є різновидів судової експертизи, а саме – судово-психологічна експертиза та, відповідно, складання висновку психолога має визначену для проведення відповідної експертизи процедуру; цей висновок не має заздалегідь визначеного та обов'язкового значення для суду; у судовій практиці у справах про визначення місця проживання дитини суди досить часто (у 2 випадках з 3) відхиляють висновок психолога з огляду на його недостатню вмотивованість, однобічність, неповноту того, що свідчить про необхідність удосконалення методики проведення судово-психологічної експертизи, а також підготовки фахівців – психологів у цій сфері;

– науковий підхід до узагальнення недоліків сучасного стану правового регулювання порядку визначення місця проживання дитини, які запропоновано поділити на три групи: недоліки загально-правового

характеру: не у повній мірі враховані положення міжнародних актів, які потребують імплементації в національне законодавство; невизначеність у ст. 3 Закону України «Про охорону дитинства» системи та ієрархії принципів захисту прав та інтересів дитини; недоліки матеріального права: нечіткість розмежування повноважень між різними органами опіки та піклування; неурегульованість інституту сімейної медіації та невизначеність порядку її проведення як позасудового способу розв'язання спорів про визначення місця проживання дитини; недоліки процесуального законодавства: неурегульованість особливостей розгляду цивільних справ за участю дитини, зокрема у порядку окремого та спрощеного провадження; невизначеність територіальної підсудності справ за участю дітей, включаючи справи про визначення місця проживання дитини тощо;

дістали подальший розвиток:

– теоретичні розробки щодо узагальнення практики Європейського суду з прав людини стосовно змісту принципу врахування найкращих інтересів дитини під час визначення місця її проживання: важливе значенням має середовище, в якому дитина проживає на момент ухвалення рішення суду про встановлення місця проживання дитини, його придатність для розвитку дитини, визначити вплив зміна місця проживання дитини, стежити, щоб середовище було відносно стійким та таким, що зміна середовища проживання не завдала дитині емоційного стресу, соціальної та психологічної шкоди; під час вибору місця проживання дитини майновий стан батьків не повинен мати вирішального значення, якщо обоє з батьків можуть забезпечити належний догляд за дитиною, натомість значення має емоційний зв'язок з батьками, іншими членами сім'ї, новим подружжям батька/матері; психологічний комфорт; емоційна прив'язана до батька взаємне задоволення батьків і дітей від товариства одне одного становить фундаментальний елемент «сімейного життя»; при встановленні місця проживання дитини національні суди повинні ретельно перевіряти всі обставини справи, залучати, за необхідності, до участі у справі органи опіки та піклування, педагогічних працівників, психологів з тим, щоб діяти дійсно у найкращих інтересах дитини;

– пропозиції, спрямовані на удосконалення положень Сімейного кодексу України у частині регулювання порядку визначення місця проживання дитини, а саме: ч. 5 ст. 157 запропоновано після слів «та піклування» доповнити словами «або нотаріально посвідченим договором»; до ч. 1 ст. 160 пропонується внести доповнення про право батька та матері дитини, які не досягли згоди про визначення місця проживання останньої, звернутися до сімейного медіатора, за сприянням якого можуть вирішити спір у порядку застосування процедури медіації; обґрунтовано необхідність доповнення ст. 161 частиною 4, в якій закріпити можливість встановлення місця проживання дитини почергово з кожним із батьків шляхом оформлення спільної опіки;

– рекомендації з метою запровадження інституту сімейної медіації, для чого запропоновано до Закону України «Про медіацію» внести зміни шляхом визначення у ст. 1 поняття сімейної медіації – як позасудового добровільного урегульованого законодавством способу вирішення спорів різного рівня складності, що виникають із сімейних правовідносин, з урахуванням принципу найкращих інтересів дитини, який може здійснюватися за сприянням спеціально підготовленого сімейного медіатора.

Розроблені автором концептуальні положення можуть бути використані в процесі подальшого дослідження проблем науки сімейного, цивільного та цивільного процесуального права, а також суміжних галузей права.

Викладені в дисертаційному дослідженні висновки й пропозиції можуть бути використані в: науково-дослідній, правотворчій та правозастосовній діяльності, а також у навчальному процесі.

На підставі зазначеного вище можна стверджувати, що дисертаційна робота Кирильчук І. А. на тему: «Теоретико-правові аспекти визначення місця проживання дитини в контексті практики Європейського суду з прав людини та національного законодавства України», що подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» є самостійним, завершеним науковим дослідженням.

Враховуючи актуальність, новизну, теоретичну і практичну значущість одержаних дисертанткою наукових результатів, їх обґрунтованість і достовірність, практичну спрямованість висновків, вважаю, що дисертаційна робота Кирильчук Інни Альвіанівни на тему: «Теоретико-правові аспекти визначення місця проживання дитини в контексті практики Європейського суду з прав людини та національного законодавства України», що подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», є завершеною науковою працею й відповідає вимогам, визначеним постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» та рекомендується до подальшого проходження та захисту.

Результати проведеного дослідження І. А. Кирильчук було опубліковано у таких наукових публікаціях:

1. Кирильчук І. А. Визначення місця проживання дитини з одним із її батьків. *Наукові перспективи. Серія «Право»*. 2023. № 11(41). С. 913–923.
2. Кирильчук І. А. Напрямки удосконалення законодавства у сфері регулювання порядку визначення місця проживання дитини в Україні. *Наукові перспективи*. 2024.
3. Кирильчук І. А. Правові умови та підстави визначення місця проживання дитини з одним із родичів: питання теорії та практики. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Право»* 2024. № 1(29). С. 347–356.
4. Кирильчук І. А. Принцип найкращого врахування інтересів дитини при визначенні місця її проживання у судовому порядку. *Вчені*

Записки Таврійського Національного університету імені В.І. Вернадського Серія Юридичні науки. 2023. Т. 34(73), № 1. С.13–19.

5. Кирильчук І. А. Сімейна медіація як спосіб визначення місця проживання дитини. *Наукові перспективи.* 2024.

Статті у зарубіжних виданнях

6.

7. Кирильчук І. А. Юридична природа поняття «місце проживання дитини». *Теоретична та практична проблематика реалізації норм права:* матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 лютого 2023 р.); відп. ред.: К. В. Бортняк, С. В. Губарєв. К., 2023. С. 69–76.

8. Кирильчук І. А. Визначення місця проживання дитини в умовах збройних конфліктів: міжнародний аспект. VI Міжнародна науково-практична конференція «Modern problems of science, education and society» (14-16.08.2023 Київ, Україна). С. 622–628.

9. Кирильчук І. А. Концепт місця проживання фізичної особи та його значення в цивільному праві. III Міжнародна науково-практична конференція «Topical aspects of modern scientific research» (23-25.11.2023 Токіо, Японія). С. 698–703.

10. Добрянська Н. В., Кирильчук І. А. Особливості врахування інтересів дитини при визначенні місця її проживання у судовому порядку. XIV Міжнародна науково-практична конференція «Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи» (23.02.2024). С. 201–203.

11. Добрянська Н. В., Кирильчук І. А. Підстави обмеження права батьків на визначення місця проживання своєї дитини. III Міжнародна науково-практична конференція Таврійського національного університету: «Крим та Чорноморський регіон: реконструктивний розвиток у воєнний та повоєнний період» (12–13 березня 2024 року). С.

Структура та обсяг дисертації.

Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 219 сторінок, основний зміст викладено на 198 сторінках.

Характеристика особистості здобувача.

І. А. Кирильчук успішно виконала індивідуальний план наукової роботи та індивідуальний навчальний план, а дисертація «Теоретико-правові аспекти визначення місця проживання дитини в контексті практики Європейського суду з прав людини та національного законодавства України», готова до захисту.

Як науковцю, І. А. Кирильчук притаманні науково-аналітичні здібності, самостійність, працездатність, наполегливість. Здобувач використовує

потенціал системи світоглядних, загальнонаукових та спеціально наукових методів, що забезпечують об'єктивний аналіз досліджуваного предмета демонструє високий рівень фахової підготовки, має практичний досвід діяльності за темою дослідження. Основні наукові результати дисертації висвітлено у наукових публікаціях, розміщених у фахових виданнях, які розкривають її основний зміст. Кількість та якість статей і тез доповідей, опублікованих за темою дисертації, є достатньою.

Під час роботи над дисертацією І. А. Кирильчук зарекомендувала себе дисциплінованим, організованим і сумлінним здобувачем, який згідно календарного плану підготувала необхідні публікації й рукопис дослідження, виконала завдання наукового керівника, врахувала зауваження, які були висловлені при обговоренні дисертації на різних етапах її проходження, оперативно реагувала на пропозиції щодо дисертаційного дослідження та врахувала їх у роботі. Це дозволяє позитивно оцінити наукову та освітню діяльність здобувача у процесі підготовки дисертації. Вважаю, що дисертація становить цілісну, завершену наукову працю, в якій досягнута окреслена мета, вирішені поставлені завдання.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація виконана фаховою українською мовою, текстове подання матеріалу відповідає стилю науково-дослідної літератури. Дисертація оформлена згідно з вимогами Міністерства освіти і науки України.

У результаті попередньої експертизи дисертації І. А. Кирильчук і повноти публікації основних результатів дослідження

УХВАЛЕНО:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації І. А. Кирильчук на тему: «Теоретико-правові аспекти визначення місця проживання дитини в контексті практики Європейського суду з прав людини та національного законодавства України».

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація І. А. Кирильчук відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пп. 6,

7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

3. Рекомендувати дисертацію І. А. Кирильчук на тему: «Теоретико-правові аспекти визначення місця проживання дитини в контексті практики Європейського суду з прав людини та національного законодавства України» до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 «Право».

4. Затвердити головою разової ради Петкова Сергія Валерійовича, доктора юридичних наук, професора і рецензентом Бортняк Катерину Василівну, кандидата юридичних наук, доцента.

Результати голосування щодо рекомендації до захисту дисертації Кирильчук Інни Альвіанівни:

«За» – 12.

«Проти» – немає.

«Утримались» – немає.

Презентація Кирильчук І. А. додається.

Головуючий засідання
Завідувач кафебри
державно-правових і
гуманітарних наук
навчально-наукового
гуманітарного інституту,
кандидат юридичних наук,
доцент

Секретар засідання
Лаборант кафебри
державно-правових і
гуманітарних наук

Сергій ГУБАРОВ

Аріна МАКАЛЕВИЧ